

В.В. Сердюк,
доктор юридичних наук,
доцент

Summary

The article deals with the place and role of the Supreme Court of Ukraine as the highest judicial body in the system of general courts in the context of judicial-legal reform

Верховний Суд України і реформування системи правосуддя: організаційно-правовий аспект

Сучасні тенденції правозастосування переконливо доводять необхідність проведення реформ у сфері правосуддя як із метою удосконалення організаційної складової судової влади, так і для уніфікації й оптимізації основ судового процесу. Водночас будь-які перетворення, навіть вкрай назрілі, будуть неефективними без попереднього серйозного аналізу проблем, які слід вирішувати. Така підготовча робота має виконуватися у формі фахових дискусій, наукових досліджень та розробки концептуальних засад з метою окреслення відповідної стратегії у здійсненні реформи. Наразі функціонування судової складової державної влади і системи правосуддя викликає справедливі нарікання в суспільстві, що пов'язані з низьким рівнем правової культури, домінуванням правового нігілізму над дотриманням правових приписів і певним нерозумінням стану справ у цій сфері законотворцями, які задля задоволення власних амбіцій більше переймаються «потрібними» змінами, ніж реалізацією виважених підходів до реформування системи правосуддя.

Це негативно позначається на діяльності Верховного Суду України, створюючи проблеми з визначенням місця і ролі цього Суду в системі судів загальної юрисдикції, тим самим ставлячи під сумнів його верховний статус. Для цього проаналізуємо положення ч. 2 ст. 125 Конституції України та ч. 1 ст. 47 Закону від 7 лютого 2002 р. № 3018-III «Про судоустрій України» (далі — Закон № 3018-III), якими Верховний Суд України визначено як найвищий судовий орган у системі судів загальної юрисдикції. Про що ж ідеться у конституційному приписі, що віддзеркалений в нормі Закону? Для проведення дослідження важливо визначити зміст поняття «найвищий». Довідкова література тлумачить його як «вищий за всіх, у найвищому ступені»; у правовому ж сенсі щодо судової системи це означає — «вищий за всі інші суди». Зважаючи на викладене, значення терміна «найвищий» зумовлює найвищість Верховного Суду України за кількома ознаками.

Перша з них — найвищість в інстанційному розумінні, оскільки найвищий судовий орган не може бути підпорядкований жодному іншому судовому органу, а його рішення — підлягати перевірці іншими судовими інстанціями. Найвищий судовий орган є своєрідною «істиною в останній інстанції», оскільки, як правило, постановляє остаточне рішення у справі, коли сторони вже використали всі можливі способи захисту своїх прав. Таке твердження впливає з аналізу норм ст. 125 Конституції, за змістом

якої можна визначити складові судової системи. Так, у ч. 4 ст. 125 Основного Закону передбачено функціонування відповідно до закону місцевих та апеляційних судів. Згідно з ч. 3 зазначеної статті Конституції вищими судовими органами спеціалізованих судів є відповідні вищі суди. Усі ці суди — загальні та спеціалізовані — входять до системи судів загальної юрисдикції, очолює яку Верховний Суд України.

У всіх правових системах країн континентальної правової сім'ї судова система організована за принципом ієрархії та включає суди першої інстанції, апеляційні суди і суд вищої (найвищої) інстанції, роль якого полягає у тому, щоб розглядати справи, як правило, у порядку апеляції або касації

Отже, Верховний Суд України як інстанція є найвищою у системі судів загальної юрисдикції, є вершиною судової ієрархії. У всіх правових системах країн континентальної правової сім'ї судова система організована за принципом ієрархії та включає суди першої інстанції, апеляційні суди і суд вищої (найвищої) інстанції, роль якого полягає у тому, щоб розглядати справи, як правило, у порядку апеляції або касації. Таким чином, організаційно місце верховного суду (найвищої інстанції) визначається як його фактичним знаходженням «над» усіма судами в країні, так і змістом його повноважень. Але це не означає, що Верховний Суд України може впливати на рішення нижчого суду в процесі здійснення правосуддя, а лише є підтвердженням того, що йому належить виключне право поставити останню «крапку» в правовому спорі.

Друга ознака найвищого статусу Верховного Суду України — остаточність прийнятих ним рішень. Так, відповідно до ст. 360 Цивільного процесуального кодексу України (далі — ЦПК) рішення й ухвали Верховного Суду України набирають законної сили з моменту їх проголошення і оскарженню не підлягають. Згідно з ч. 3 ст. 111²⁰ Господарського процесуального кодексу України (далі — ГПК) постанова Верховного Суду України є остаточною і оскарженню не підлягає. Виходячи з положень статей 236¹—236⁶, 341, 354, 389 Кримінально-процесуального кодексу України (далі — КПК), вироки й постанови щодо оскарження дій слідчого і прокурора на виконання приписів п. 8 ч. 3 ст. 129 Конституції можуть бути оскаржені у Верховному Суді України. Ухвали Верховного Суду України, прийняті за результатами розгляду в касаційному порядку кримінальних справ, оскарженню не підлягають, хоча чинний КПК надає можливість переглядати судові рішення, у тому числі і Верховного Суду України, в порядку виключного провадження (крім ухвал спільного

засідання судових палат Верховного Суду України, уповноважених законом на розгляд кримінальних справ). Згідно з ч. 3 ст. 242 Кодексу адміністративного судочинства України (далі — КАС) постанова Верховного Суду України є остаточною і не може бути оскаржена, крім випадку, встановленого п. 2 ст. 237 цього Кодексу. Отже, нормативне поєднання положень ст. 125 Конституції, ч. 1 ст. 47 Закону № 3018-III та відповідних приписів процесуального законодавства свідчить про остаточність судових рішень Верховного Суду України.

Слід звернути увагу, що передбачена законодавцем можливість оскарження рішень Верховного Суду України в разі їх визнання міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, такими, що порушують її міжнародні зобов'язання, як підстава для провадження за винятковими обставинами згідно з приписами п. 2 ст. 237 КАС, швидше за все є винятком із загального правила (зважаючи на прогресивну спрямованість норм цього Кодексу) і не піддає сумніву остаточність рішень Суду. Виходячи з цього, остаточними рішення Верховного Суду України є в межах держави, зважаючи, зокрема, на положення Закону від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Внесення змін до норм процесуального законодавства у червні 2001 р. стало черговим кроком до практичного утвердження Верховного Суду України як найвищого судового органу на виконання конституційних приписів щодо забезпечення права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду. Найбільш важливою ознакою найвищого статусу Верховного Суду України є виключність здійснюваних ним повноважень. Тобто повноваження, які він виконує, у цій країні має виконувати лише цей Суд

Третьою ознакою найвищого статусу Верховного Суду України є його повноваження зі здійснення правосуддя у визначених процесуальним законом формах. Внесення змін до норм процесуального законодавства у червні 2001 р. стало черговим кроком до практичного утвердження Верховного Суду України як найвищого судового органу на виконання конституційних приписів щодо забезпечення права на апеляційне та касаційне оскарження рішення суду, крім випадків, установлених законом. Нині Верховний Суд України має повноваження касаційної і виняткової (цивільне судочинство), касаційної і виключної (кримінальне судочинство), касаційної (господарське судочинство) та виняткової (адміністративне судочинство) інстанцій. Зазначений Суд також уповноважений вирішувати справи за нововиявленими обставинами, судові рішення в яких він постановив.

Четвертою і, на нашу думку, найбільш важливою ознакою найвищого статусу Верховного Суду України є виключність здійснюваних ним повноважень. Тобто повноваження, які він виконує, у цій країні має виконувати лише цей Суд. Це положення має як теоретичне, так і практичне обґрунтування. Аналіз судових систем різних країн свідчить, що більшість із них має три ланки організації загальних судів. Вони відповідають дворівневому адміністративно-територіальному поділу країни, коли на кожному його рівні створено свій суд, а очолює систему верховний суд. Більшість сучасних судових систем є саме трирівневими (судові системи Іспанії, Італії, Польщі, Франції, підсистеми адміністративних, трудових і соціальних судів ФРН, суди загальної юрисдикції і трудові суди Фінляндії тощо). Перша ланка судової системи розглядає справи по суті, на другому рівні вони, як правило, переглядаються на предмет виявлення й усунення помилок в апеляційному провадженні, а третя, вища ланка судової системи — це суд касаційної інстанції.

Для більшості країн юрисдикція вищого судового органу серед судів загальної юрисдикції є вибірковою і залежить від дискреційних повноважень суду. За такої конструкції судовий орган сам відбирає справи для розгляду шляхом використання процесуальних «фільтрів», що встановлюють критерії для їх відбору

Щодо виключності повноважень Верховного Суду України, то слід наголосити на єдності суду касаційної інстанції. У світовій практиці відомо кілька варіантів вирішення цієї проблеми, зокрема, єдиний касаційний суд, яким є вищий судовий орган судів загальної юрисдикції (Франція); організаційно розподілена касаційна інстанція, функції якої виконує кілька судів різного рівня (поширена практика у країнах СНД). Організаційно вищі судові органи складаються із судових палат (сенатів, колегій, відділів) із розгляду (перегляду) справ за різними предметними критеріями. Розгляд справ у всіх вищих судових органах є колегіальним. Поширеною є практика надання процесуальних функцій зборам представників різних судових палат з метою вирішення складних питань правозастосування. Суттєво, що для більшості країн юрисдикція вищого судового органу серед судів загальної юрисдикції є вибірковою і залежить від дискреційних повноважень суду. За такої конструкції судовий орган сам відбирає справи для розгляду шляхом використання процесуальних «фільтрів», що встановлюють критерії для їх відбору (складність застосування правових норм, ціна позову, суспільна значущість, важливість справи для спрямування судової практики тощо). Крім того, рішення вищих судових органів, ухвалені, як

правило, за результатами касаційного перегляду, в межах держави є остаточними, обов'язковими та набувають чинності з моменту їх проголошення.

Поділ касаційної інстанції підриває єдність судової влади, припиняє статус Верховного Суду України шляхом відбирання частини його повноважень і суперечить конституційному положенню про Верховний Суд України

В Україні функція касації щодо системи судів загальної юрисдикції організаційно зосереджена у Верховному Суді України та вищих спеціалізованих судах. І Верховний Суд, і вищі спеціалізовані суди України мають спільні за своєю природою та змістом повноваження, сутність яких полягає у перегляді справ у касаційному порядку і наданні судам роз'яснень з питань застосування законодавства. То наскільки обґрунтованим і необхідним є поділ касаційної інстанції між трьома судовими установами, відносини яких надто часто набувають певних елементів конкуренції? На нашу думку, поділ касаційної інстанції підриває єдність судової влади, припиняє статус Верховного Суду України шляхом відбирання частини його повноважень і суперечить конституційному положенню про найвищість Верховного Суду України. Підтвердження цієї позиції можна знайти у роботах видатних російських дореволюційних учених, які досліджували статус суду касаційної інстанції. Зокрема, за російською судовою реформою другої половини XIX ст. суд касаційної інстанції — касаційний департамент Урядуючого сенату — став єдиним. Забезпечення єдності й виключності цієї інстанції й було одним із основних завдань судової реформи.

З цього приводу І.Я. Фойницький зазначав, що «касаційними рішеннями ... забезпечується єдність судової діяльності у державі. Один на всю державу касаційний суд у цьому сенсі спрямовує всю судову практику і керує нею»¹. Цю позицію підтримував інший учений того часу Є.В. Васьковський, який вважав, що касаційна інстанція повинна бути єдиною, оскільки при розподілі її функцій між кількома судами не може бути встановлена єдність судової практики. З цією ж метою, на думку автора, необхідно запроваджувати спеціалізацію у цій інстанції, створювати різні підрозділи для розгляду різних категорій справ². Отже, на сьогодні в судовій системі не дотримано принцип виключності повноважень Верховного Суду України, чим фактично ставиться під загрозу його

¹ Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства: В 2 т. / Общ. ред. А.В. Смирнова. — СПб., 1996. — Т. 1. — 1996. — 552 с. — С.166.

² Див.: Васьковський Е.В. Курс гражданского процесса: В 2 т. — М., 1913. — Т. 1: Общая часть. Субъекты процесса, процессуальные отношения и действия. — 1913. — 703 с. — С. 210.

статус як найвищого судового органу в системі судів загальної юрисдикції, закріплений Конституцією.

Конституційні приписи щодо судової влади знаходять своє продовження у відповідних нормах законодавства. Так, за змістом ст. 18 Закону № 3018-III систему судів загальної юрисдикції складають місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди та Верховний Суд України. Тобто за логікою законодавця саме єдність розглядається як невід'ємна властивість судової системи. За такого розуміння іманентна неподільність судової влади і судової системи свідчить про те, що єдність як притаманна судовій системі властивість є обов'язковою характеристикою і судової влади.

Іманентна неподільність судової влади і судової системи свідчить про те, що єдність як притаманна судовій системі властивість є обов'язковою характеристикою судової влади

Крім того, така єдність має більш глибоке підґрунтя. Її можна вивести із загальної теорії систем. Зокрема, системний об'єкт не можна розглядати як такий, що складається з окремих елементів і відносин між ними; його не можна пізнати, якщо виділити лише одну зі складових його зв'язків; специфіка цього об'єкта полягає у наявності взаємозалежних зв'язків і їх дослідження є важливим завданням наукового аналізу. Значущою є особлива єдність системного об'єкта із навколишнім середовищем, а також той факт, що ця система, як правило — елемент іншої системи більш високого порядку, а її елементи водночас є системою більш низького порядку. Викладене дає підстави виокремити сутнісні характеристики системи: 1) цілісність та подільність на елементи; 2) наявність стійких зв'язків (відносин) між елементами системи, які міцніші, ніж зв'язки (відносини) цих елементів з елементами, що не входять до зазначеної системи; 3) наявність інтегративних властивостей, які притаманні системі в цілому, але не спостерігаються у її окремих елементах; 4) організація (зорганізованість) систем, які розвиваються³.

Кількість елементів судової системи має бути чітко визначеною, виходячи із потреб конкретної країни, чисельності її населення та адміністративно-територіального устрою

Умовою існування будь-якої системи є її стійкість, тобто незалежність від зовнішніх впливів. Стійкість системи розуміють як її властивість зберігати динамічну рівновагу із зовнішнім середовищем, як здатність до змін та адаптації. Загальна стійкість системи підвищується із зростанням кількості

її елементів лише за умови, що таке збільшення не призводить до зменшення структурної цілісності системи. Застосовуючи такий підхід до судової системи, зазначимо, що кількість її елементів має бути чітко визначеною, виходячи із потреб конкретної країни, чисельності її населення та адміністративно-територіального устрою. Це стосується як вертикальної побудови системи судів, так і горизонтальної. З метою уникнення створення зайвих елементів кожен новий елемент судової системи перед упровадженням має бути оцінений у сенсі його доцільності й ефективності.

Ієрархічна організація вітчизняної судової системи має «пірамідальну» форму: низова ланка — місцеві, вище — апеляційні, далі — вищі спеціалізовані суди, вершина «піраміди» — Верховний Суд України. При цьому варто вказати, що цей «трикутник» не є рівноважним, оскільки вищі спеціалізовані суди утворюють додаткову ланку, яка знаходиться над апеляційними судами і нижче рівня Верховного Суду України. Проте основою ефективного функціонування будь-якої системи є її рівновага. Для більшої наочності наведемо приклад. Так, судова система СРСР, незважаючи на критику, була цілісною і внутрішньо урівноваженою, позаяк існувала встановлена послідовність судових інстанцій, а повноваження верховних судових органів республік і Верховного Суду СРСР були чітко визначені законом. Важливим аспектом також було те, що різні судові ланки хоча і виконували функції кількох інстанцій, але ці функції були організаційно розподілені між різними структурними підрозділами в межах одного суду (судові колегії, Пленум, Президія). Отже, в цьому випадку існувала певна рівновага.

В будь-якій системі повинен бути один центр управління, інакше втрачається ефективність її функціонування

Вагомим аргументом на користь важливості врівноваження судової системи є порівняння з іншими складовими державної влади. Так, система органів виконавчої влади побудована з урахуванням чіткої ієрархії й наявності трьох основних рівнів організації відповідно до адміністративно-територіального устрою: центр — область — район, з підлеглистю єдиному центру — Кабінету Міністрів України. Аналогічна ситуація і в системі органів прокуратури та інших системах державного апарату. Логічно, що в будь-якій системі повинен бути один центр управління, інакше втрачається ефективність її функціонування. Зазначені принципи застосовуються і до судової системи, але з певними застереженнями — вони повинні узгоджуватися із фундаментальною

³ Див.: Прангишвили И.В. Системный подход и общесистемные закономерности. — М., 2000. — 528 с. — С. 63.

засадою незалежності суддів і самостійності судів. Це означає, що не може бути підпорядкування нижчих судів вищим в адміністративному сенсі. Утім, судова система також належить до владних систем, а отже, її централізація є вкрай необхідною.

Спеціалізація заради спеціалізації не вирішує проблеми ефективності діяльності системи правосуддя, а за умови недосконалості законодавчих приписів про судоустрій і процесуальних норм взагалі ускладнює її функціонування

Важливим аспектом закономірності «піраміди» в теорії систем є те, що додавання ресурсів на вершину ієрархічної системи призводить до порушення її стабільності та швидкої руйнації. Тому зміцнення такої системи буде ефективним тоді, коли ресурси додаються до її низової ланки. Застосовуючи цю закономірність до судової системи, слід вказати, що її ефективне укріплення може відбуватися лише за рахунок зміцнення першої — низової, початкової ланки системи правосуддя — місцевих судів. Утворення зайвих елементів на вершині судової ієрархії, зокрема, створення нових судових юрисдикцій з одночасним вибудовуванням трьох інстанцій для вирішення спору, як наслідок матиме порушення стабільності судової системи і призведе до її розбалансування.

Розглянемо, наскільки висвітлені вище принципи і закономірності реалізуються у судовій системі України. Система судів загальної юрисдикції за одними процесуальними законами діє або як триланкова (ЦПК, КПК), або як чотириланкова (за змістом КАС і ГПК — місцеві, апеляційні суди, вищий спеціалізований суд, Верховний Суд України). Отже, стверджувати про єдність системи судів передчасно. Згідно зі ст. 18 Закону № 3018-III однією з гарантій єдності системи судів загальної юрисдикції є забезпечення Верховним Судом України однакового застосування ними законодавства. Але Верховний Суд України на сьогодні практично позбавлений належних процесуальних можливостей щодо забезпечення зазначеної гарантії.

Ця проблема має більш глибоке коріння і пов'язана із законодавчим визначенням надання вищими спеціалізованими судами роз'яснень рекомендаційного характеру щодо застосування матеріальних і процесуальних норм при вирішенні справ відповідної судової юрисдикції (статті 39, 44 Закону № 3018-III). У свою чергу, і роз'яснення Верховного Суду України не мають обов'язкової сили для вирішення справ у судах загальної юрисдикції. Як результат — очевидний дисбаланс судової практики, оскільки не виключається ситуація, коли вищий суд надає спеціалізованим судам певної галузевої юрисдикції роз'яснення, які не збігаються із правовою пози-

цією Верховного Суду України. Але двох правд не буває, а така постановка питання, звичайно, не на користь правосуддю і єдності системи судів.

Після запровадження реформи процесуального законодавства (червень 2001 р.) в Україні фактично відбувається переформування судової системи з триланкової на чотириланкову. Загалом це пояснюється необхідністю дотримання конституційного принципу спеціалізації. Не маючи на меті піддавати сумніву цей базисний принцип, зауважимо, що зловживання ним у побудові судів є вкрай небезпечним і ставитися до його використання законодавцю потрібно обережно і розсудливо. Спеціалізація заради спеціалізації не вирішує проблеми ефективності діяльності системи правосуддя, а за умови недосконалості законодавчих приписів про судоустрій і процесуальних норм взагалі ускладнює її функціонування.

Продовжуючи аналіз доцільності побудови нових судових установ у контексті функціонування Верховного Суду України, звертаємо увагу на штучну актуалізацію необхідності суцільної спеціалізації і створення нових спеціалізованих судів із вирішення цивільних і кримінальних справ. Проблема виникає не в організації ще двох спеціалізованих юрисдикцій, а лежить у площині деструкції судової системи, оскільки здійснення новими судами касаційних повноважень з одночасним визначенням Верховного Суду України як суду виняткової інстанції з усеченим обсягом повноважень остаточно розбалансирует судову систему. Реалізація ж цієї ідеї окрім інших негативних наслідків (наприклад неможливість забезпечення Верховним Судом України однакового застосування судами загальної юрисдикції правових норм) призведе до того, що найвищий статус Верховного Суду України серед усіх судів загальної юрисдикції перетвориться на пустотілу декларацію.

Визнання за вищими судами відповідних спеціалізованих юрисдикцій права на ухвалення остаточного рішення провокує ситуацію, коли будь-яке рішення зазначених верховних судових органів Європейський суд з прав людини може визнати таким, що суперечить ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

Водночас, визнання за вищими судами відповідних спеціалізованих юрисдикцій права на ухвалення остаточного рішення провокує ситуацію, коли будь-яке рішення зазначених верховних судових органів Європейський суд з прав людини (далі — Європейський суд) може визнати таким, що суперечить ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. За такого підходу фактично піддаються сумніву положення

Конституції щодо статусу Верховного Суду України у системі судів загальної юрисдикції, а перегляд судових актів вищих спеціалізованих судів після прийняття ними остаточних рішень може визнаватися Європейським судом як такий, що порушує ст. 6 Конвенції (наприклад справа «Стригун і Сокурєнко проти України»).

Безперечно, завдання забезпечення єдності судової практики має включатися у сферу пріоритетів Верховного Суду України. Однак це лише один із напрямів його багатогранної діяльності, яка до того ж передбачає спрямування практики вирішення спорів у єдиному, загальному для всіх судових юрисдикцій руслі. Для цього Верховному Суду необхідні повноваження щодо корекції практики судів, коли вони допускають непослідовність (неоднаковість) у застосуванні законодавства в аналогічних справах або роблять взаємовиключні висновки на підставі одних і тих самих норм матеріального, процесуального права. І подібних прикладів чимало. Недостатньо продумана, а наразі галопуюча в бажаннях політиків судова реформа та «автономізація» спеціалізованих судів привели систему правосуддя до стану, близького до колапсу.

Прикладом широкої спеціалізації є судова система ФРН. Особливості судової організації цієї країни визначаються двома основними чинниками: 1) федеральним устроєм; 2) наявністю поряд із судами загальної підсудності судів спеціальної компетенції, у системі яких діють, як правило, три інстанції. Однак зауважимо, що в німецькій правничій науці виникають дискусії з приводу функціонування спеціальних судових вертикалей. Не ставлячи під сумнів дієвість функціонування судів спеціальної компетенції ФРН, така структура судової системи значною мірою підриває єдність правосуддя. Крім того, між самими судами ведеться «боротьба» за пріоритетне становище в судовій системі. Німецькі судді доволі скептично оцінюють переваги широкої спеціалізації, яка ускладнює й управління судами. Понад те, останнім часом у ФРН дискутується тема реорганізації системи судів у бік її централізації, оскільки Єдиний сенат верховних судових установ як координуючий орган діяльності судових підсистем різних юрисдикцій не завжди може виконувати ефективно свій обов'язок щодо єдності судової практики всіма судами спеціальної компетенції⁴.

Здійснення правосуддя судами спеціалізованої компетенції регламентується процесуальним законодавством, з передбаченням можливості оскарження рішень таких судів, але в переважній більшості апеляційні (касаційні) скарги спрямову-

ються до судів загальної юрисдикції. Така модель характерна для адміністративного судочинства Франції, згідно з якою рішення адміністративних трибуналів в апеляційному порядку підлягають оскарженню до відповідних апеляційних судів, а в касаційному — до секції Державної ради Франції⁵. За змістом польського законодавства підсистема адміністративних судів складається із воєводських судів (перша інстанція) та Вищого адміністративного суду (апеляційна інстанція) з можливістю оскарження їх рішень у Верховному суді (палата у публічних справах). Європейський досвід організації судового устрою допускає, що саме через можливість перегляду рішення такого суду загальним судом досягається єдність системи судів у державі, причому така єдність може бути нормативно визначена як на місцевому рівні організації судових органів, так і на вищих — апеляційному та касаційному.

Для забезпечення єдності судової практики Верховному Суду України необхідні повноваження щодо корекції практики судів, коли вони допускають непослідовність (неоднаковість) при застосуванні законодавства в аналогічних справах

Ефективність діяльності Верховного Суду України залежить від багатьох факторів, які пов'язані з дотриманням конституційних положень, в тому числі і в процесі реформування. Водночас, на думку Д.М. Притики, саме Верховний Суд України та деякі парламентарі, відстоюючи механічне підпорядкування спеціалізованих судів найвищому судовому органу в системі судів загальної юрисдикції, ігнорують приписи ст. 125 Конституції. Цей автор також актуалізує таку позицію: спеціалізовані суди і надалі мають бути ланкою поряд із судами першої, апеляційної і касаційної інстанцій з наданням повноважень щодо здійснення повної касації тільки відповідному вищому спеціалізованому суду⁶. Однак таке організаційне рішення щодо судоустрою держави є дискусійним, навіть із врахуванням рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 р., позаяк комплексний аналіз положень статей 124, 125, 129 Конституції не дає підстав стверджувати, що підсистема спеціалізованих судів обов'язково повинні мати три інстанції для вирішення спору, а вищий спеціалізований суд — повноваження здійснювати «повну» касацію у визначеній судовій юрисдикції.

Крім того, автор обґрунтовує думку про нецільність створення у складі Верховного Суду України судових палат відповідних юрисдикцій, аргументуючи це «штучним» поділом компетенції

⁴ Див.: Хайде В. Система правосуддя Федеративной Республики Германия. — Бонн: Германский фонд междунар. правового сотрудничества, 1995. — С. 173.

⁵ Див.: David Rene, Camille Jauffret-Spinosi. Les grands systemes de droit contemporains. — Paris, 1992. — P. 501—523.

⁶ Див.: Притика Д.М. Вищі спеціалізовані суди потрібні суспільству // Урядовий кур'єр. — 2007. — № 100. — С. 6.

спеціалізованих судів між вищими спеціалізованими судами і цими палатами. Але з такою позицією погодитися важко. Будь-який суд не може бути судовим органом, якщо він не здійснює правосуддя, оскільки саме цим він відрізняється від інших органів держави. Найвищий статус Верховного Суду України серед інших судів передбачає надання йому відповідного обсягу повноважень, у тому числі процесуального характеру, способом реалізації яких є здійснення судочинства у відповідних судових палатах за встановленими правилами. Саме так закладається акумулювання судової практики і стабільність судової влади в суспільстві, досягається високий рівень її демократизації та оптимально обмежується принцип децентралізації у судовій системі. На наш погляд, із запровадженням такої моделі судова влада буде спроможна кваліфіковано і повно захищати права і свободи громадян. На противагу цьому, обмежений у повноваженнях Верховний Суд України стає потенційно «вигідним» для будь-якого вищого спеціалізованого суду і провідників сумнівних прагнень, пов'язаних із приватизацією судочинства.

Надання Верховному Суду України достатніх повноважень із перегляду рішень усіх судів, у тому числі спеціалізованих, і є одним із шляхів реалізації державою завдання щодо створення системи справедливого правосуддя, недопущення розмивання судової влади та розхитування судової практики

Погоджується із попереднім автором і А.Й. Осетинський, який вказує на те, що теорія і практика систем правосуддя у європейських країнах свідчить, що належна реалізація функцій верховного суду (передусім щодо забезпечення єдності правозастосування) не передбачає жорсткої централізації, «замкнення» судової системи на верховному органі, надаючи пріоритет принципу децентралізації судової влади. На думку автора, подібна концепція суперечить демократичним принципам, несе загрозу надмірного контролю, домінування одного «керівного» органу в системі судової влади, а потенційно — порушення балансу повноважень у системі державної влади⁷. Але ми переконані, що надання Верховному Суду України достатніх повноважень із перегляду рішень усіх судів, у тому числі спеціалізованих, і є одним із шляхів реалізації державою завдання щодо створення системи справедливого

правосуддя, недопущення розмивання судової влади та розхитування судової практики. Фактично, критикуючи «верховність» Верховного Суду України і пов'язуючи його компетенцію з невизначеним обсягом повноважень, така позиція не виправдано звеличує правовий статус вищих спеціалізованих судів.

Правовий статус Верховного Суду України за будь-яких реформ не може ставитися під сумнів. Саме в цій судовій установі відповідно до приписів чинного законодавства консолідується всі види судочинства, а необхідність забезпечення єдності правозастосування шляхом здійснення правосуддя свідчить про потребу й надалі утверджувати статус Верховного Суду України як найвищого судового органу серед усіх судів загальної юрисдикції

Таким чином, на нашу думку, між Верховним Судом України і вищими спеціалізованими судами не може існувати конкуренції, зважаючи на: 1) конституційно-правову регламентацію статусу Верховного Суду України і визначення статусу вищих спеціалізованих судів на законодавчому рівні, які є різнопорядковими; 2) моноцентризм Верховного Суду України і множинність вищих спеціалізованих судів у системі судів загальної юрисдикції; 3) процесуальний вплив Верховного Суду України на всю систему судів загальної юрисдикції і вищого спеціалізованого суду — в межах окремої судової юрисдикції; 4) обсяги організаційних повноважень Верховного Суду України (вся система судів загальної юрисдикції) і вищого спеціалізованого суду (підсистема судів, які вирішують спори у певній нормативно окресленій сфері правовідносин); 5) виконання суспільно значущих конституційно закріплених функцій Верховним Судом України, що жодним чином не належать до функцій вищих спеціалізованих судів (статті 110, 111 Конституції).

Підсумовуючи викладене, зауважимо, що правовий статус Верховного Суду України за будь-яких реформ не може ставитися під сумнів. Саме в цій судовій установі відповідно до приписів чинного законодавства консолідується всі види судочинства, а необхідність забезпечення єдності правозастосування шляхом здійснення правосуддя свідчить про потребу й надалі утверджувати статус Верховного Суду України як найвищого судового органу серед усіх судів загальної юрисдикції, покликаного об'єднати і спрямувати зусилля держави для підвищення ефективності судового захисту, що визнається фундаментальною цінністю в демократично організованому суспільстві.

⁷ Див.: Осетинський А. Сучасні аспекти інституційного забезпечення касаційного перегляду судових рішень та єдності правозастосування у національних судових системах країн ЄС // Право України. — 2007. — № 5. — С. 7—14.